

Людмила ГОЛНАЧ

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри фінансового контролю та аудиту
Західноукраїнський національний університет

Іванна КРАВЧУК

студентка 4 курсу
кафедри фінансового контролю та аудиту
Західноукраїнський національний університет
м. Тернопіль, Україна

ВПЛИВ ПАНДЕМІЇ «COVID-19» НА РОЗВИТОК ТІНЬОВОЇ ЕКОНОМІКИ В УКРАЇНІ

Тенденції останнього десятиріччя визначають актуальність проблеми тіньової економіки, не дивлячись на те, що вирішенню питання детінізації економіки присвячено багато робіт як вітчизняних вчених, так і зарубіжних. Жодну країну світу не обходить розповсюдження нелегальної економіки, а у періоди кризи та стагнації відсотки прихованих капіталів збільшують в рази. Всесвітнім економічним форумом, поряд з макроекономічною розбалансованістю та обмеженістю ресурсів, поширення тіньової економіки визнано основним глобальним ризиком майбутнього десятиріччя. Поширення тіньової економіки загрожує фінансовій безпеці країни, зменшує ефективність використання інструментів грошово-кредитної політики, або взагалі – нівелює їх використання, суттєво впливає на об'єм і структуру ВВП. Тобто, інакше кажучи, тіньова економіка є реальною загрозою національної безпеки країни, сповільнює її перехід до реальної ринкової економіки та гальмує процес вступу до міжнародних організацій.

Варто зазначити, збереження тенденції до зниження тіньової економіки відбулося, не зважаючи на поширення негативних наслідків пандемії «COVID-19» і зниження рівня реального ВВП на 1,3% за підсумком I кварталу 2020 року до відповідного кварталу 2019 року. За підсумками II кварталу падіння ВВП України встановило антирекорд. Негативне значення валового внутрішнього продукту України у квітні-червні 2020 року становило 11,4% до аналогічного періоду 2019 року.

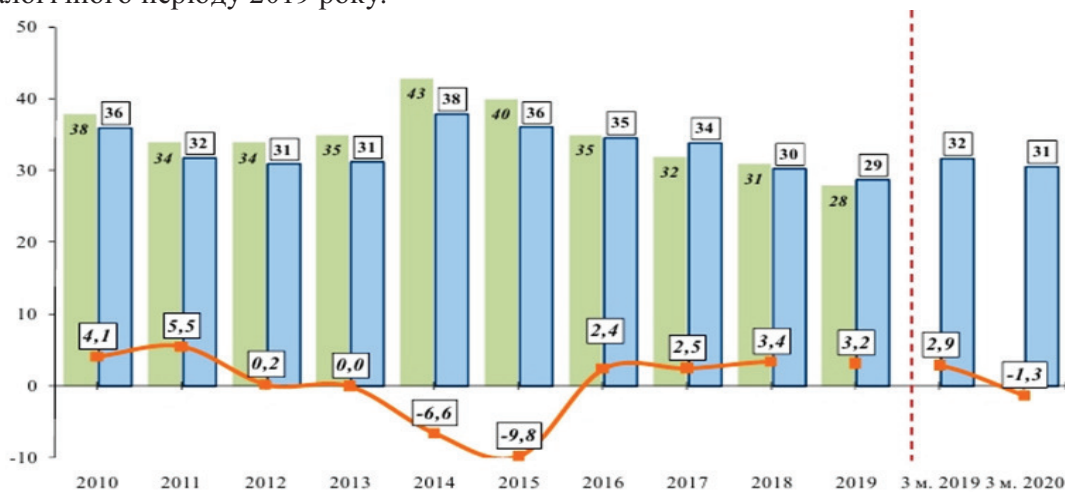

Рисунок 1 – Інтегральний показник рівня тіньової економіки в Україні (у % від обсягу офіційного ВВП) і темпи приросту/зниження рівня реального ВВП (у % до відповідного періоду попереднього року).

Разом з тим, аналізуючи досвід попередніх криз, очікуваним було збільшення рівня тіньової економіки, адже в умовах значної невизначеності бізнес прагне зменшити ризики втрати ресурсів. Так, відбулось очікуване зменшення ділової та інвестиційної активності (як в середині країни, так і за її межами). Економічні збитки охопили більшість підприємств країни.

У першому кварталі 2020 року рівень тіньової економіки склав 31% від обсягу офіційного валового внутрішнього продукту України, що на 2% більше показника 2019 року. Про це свідчать попередні розрахунки Міністерства розвитку економіки.

Зазначається, що досвід попередніх криз свідчить про очікування збільшення рівня тіньової економіки, адже в умовах значної невизначеності через поширення пандемії «COVID-19» бізнес прагне зменшити ризики втрати ресурсів.

У Мінекономіки відзначають, що в січні-квітні відбулось очікуване зменшення ділової та інвестиційної активності, як в середині країни, так і за її межами. Також суттєво зросли збитки в економіці.

Три з чотирьох методів, які використовуються для здійснення оцінки рівня тіньової економіки, зафіксували зменшення рівня у порівнянні з відповідним періодом 2019 року:

- ✓ метод «витрати населення – роздрібний товарооборот і послуги» – на 4 в.п. (до 29% від обсягу офіційного ВВП);
- ✓ електричний метод – на 3 в.п. (до 27% від обсягу офіційного ВВП);
- ✓ монетарний метод – на 2 в.п. (до 29% від обсягу офіційного ВВП).

Разом з тим метод збитковості підприємств показав збільшення рівня тіньової економіки (на 15 в.п. до 38% від обсягу офіційного ВВП), що значною мірою обумовлено суттєвим погіршенням фінансового становища підприємств в умовах дії обмежень, запроваджених з метою запобігання стрімкому поширенню пандемії коронавірусу в Україні та світі, а також через зруйновані у період карантину логістичні ланцюги.

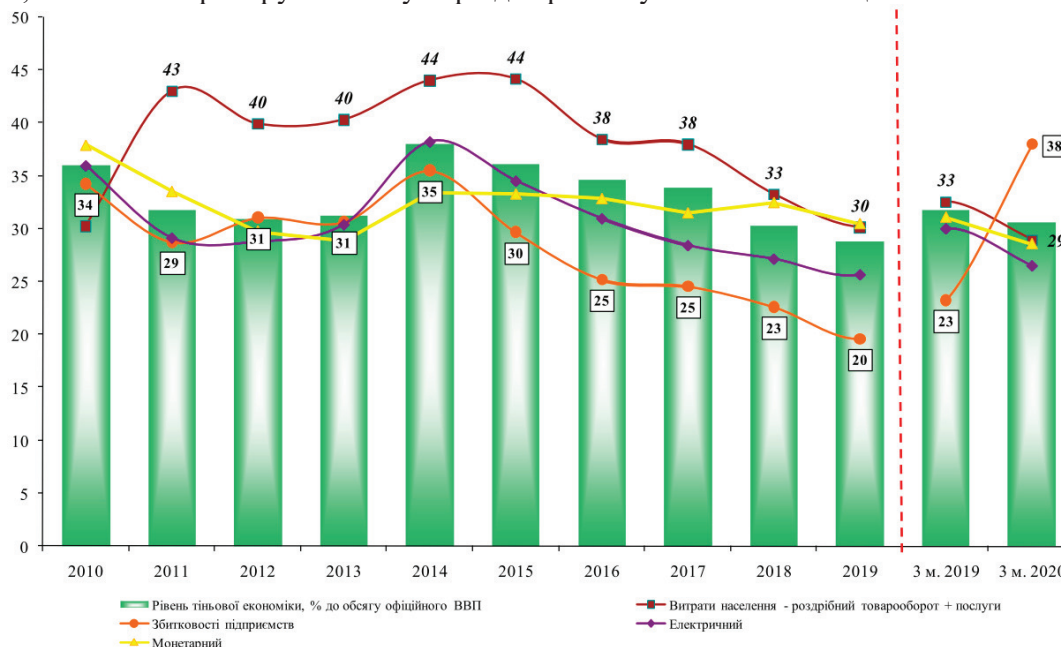

Рисунок 2 – Динаміка рівня тіньової економіки за окремими методами, % від обсягу офіційного ВВП.

Варто зазначити, кожен із методів оцінки рівня тіньової економіки охоплює певну сферу національної економіки (з відповідно різною часткою в ній нелегального сектору). Лише інтегральний показник рівня тіньової економіки є комплексним індикатором, що більш змістовно характеризує таке явище, як тіньова економіка.

Зростання рівня тіньової економіки за методом збитковості підприємств є очікуваним. Адже, згідно з методологією оцінки збільшення рівня тіньової економіки відбувається переважно внаслідок істотного зростання збитків суб'єктів господарювання. А функціонування суб'єктів господарювання в умовах карантинних обмежень, супроводжувалося низкою об'єктивних причин для зростання збитковості суб'єктів господарювання. Отже, значною мірою зростання збитковості є відображенням об'єктивних процесів, а не динаміки тінізації (рис. 3).

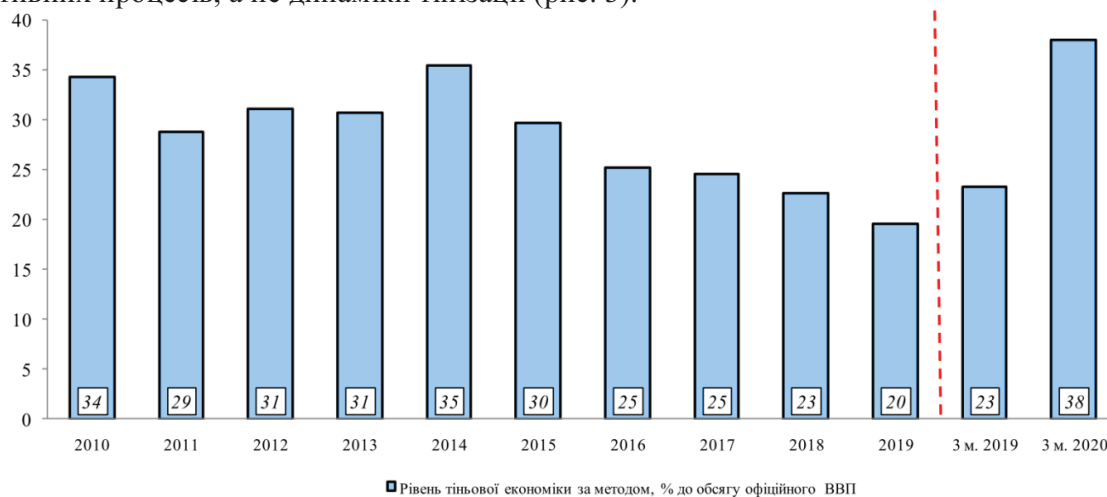

Рисунок 3 – Динаміка рівня тіньової економіки за методом збитковості підприємств, % до обсягу офіційного ВВП.

Відтак, зміна рівня тіньової економіки у галузях, оцінену за методом збитковості, наразі слід розглядати лише як орієнтир у зміні тенденцій тіньової економіки.

Так, усі без виключення ВЕД показали тенденцію до збільшення рівня тіньової економіки на тлі зростання обсягу збитків підприємств цих ВЕД за результатами січня-березня 2020 року у порівнянні з відповідним періодом 2019 року.

Найбільше частка тіньового сектору зросла у добувній промисловості та розробленні кар'єрів (на 21 в.п.), у ВЕД «Транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність» (на 18 в.п.), у переробній промисловості та в оптовій та роздрібній торгівлі – на 16 в.п. у кожному з цих ВЕД. При цьому перелік найбільш тінізованих ВЕД очолив ВЕД «Транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність» (54% від обсягу ВДВ у ВЕД).

Детінізація економіки є одним з критеріїв оцінки ефективності впроваджуваних реформ і сприйняття їх суспільством. При цьому слід зважати, що тіньовий сектор є наслідком наявних в економіці проблем, а не їх першопричиною. Проте, залишається низка об'єктивних факторів, які мають системний характер, зокрема, низький рівень захисту прав власності; недосконалість судової системи країни (основними вадами якої експерти визначають недостатню інституційну спроможність та незалежність гілок судової системи), як наслідок, низький рівень суспільної довіри до неї; високий рівень корупції в країні; збереження викликів забезпеченню стабільного функціонування фінансової системи країни; наявність територій, непідконтрольних Уряду, утворених у ході збройного конфлікту на території країни, та, як наслідок, зростання «потенційних можливостей» для виникнення нових схем контрабанди товарами.

В підсумку слід зазначити, єдиним ефективним шляхом детінізації економіки країни є створення сприятливих умов для діяльності всіх суб'єктів ринку у легальному секторі завдяки поліпшенню інвестиційного клімату в країні та створенню такого інституційного середовища, для якого тіньова економіка стала б неефективною.